

Krapina 5. svibnja

Komemoracija povodom Jom haŠoa

Na Židovskom groblju u Krapini 5. svibnja je održana komemoracija povodom Jom Hašoa – Dana sjećanja na Holokaust. Sve je započelo paljenjem šest svijeća, što su učinili učenici Srednje škole Krapina i Osnovne židovske škole Lauder Hugo Kon iz Zagreba, a potom su vijence položili predsjednik Židovske zajednice Bet Israel, Aleksandar Srećković, konzulica izraelskog Veleposlanstva u RH Irit Shneor, zatim predsjednik Hrvatsko – izraelskog društva, kao izaslanik predsjednice RH, Milan Bešlić, saborski zastupnik Žarko Tušek, kao izaslanik predsjednika Sabora RH, ministar zaštite okoliša i prirode Slaven Dobrović, kao izaslanik predsjednika Vlade RH, krapinsko – zagorski župan Željko Kolar, gradonačelnik Krapine Zoran Gregurović te Anita Györei, zamjenica veleposlanika Mađarske.

Židovi u Krapini

dr. sc. Ljiljana Dobrovšak
Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“

Kada se govori o Židovima u Hrvatskom zagorju, uglavnom se govori kroz prizmu povijesti varaždinske židovske zajednice, iako su Židovi naseljavali i ostale zagorske gradove i sela. Krajem 17. i početkom 18. stoljeća preko Podravine, ali i drugih dijelova, usprkos ograničenjima iz prethodnih stoljeća, Židovi se spuštaju u sjeverne dijelove Hrvatske, odnosno na prostor današnjeg Hrvatskog zagorja kako bi trgovali, budući da se do kraja 18. stoljeća nisu smjeli naseliti. Do prvih službenih popisa iz 1851. godine možemo pratiti doseljavanje Židova samo u Varaždin, dok za ostala mjesta u Hrvatskom zagorju nemamo preciznih podataka. U prvoj polovici 19. stoljeća društveni, privredni i kulturni život Židova Hrvatskog zagorja uglavnom se i vodio unutar židovske općine u Varaždinu, jer je u Varaždinu i stanovao najveći broj Židova. Tu je bila općina, rabin, vjerska škola, učitelj, razna humanitarna i pogrebna društva, groblje i sve popratne institucije.

Kada govorimo o Krapini, za sada je još uvijek nepoznato kada se prvi Židov naselio u grad. Možemo pretpostaviti

prema nekim podacima da je to bio Mavro Farkaš koji je 1815. osnovao sapunaru. Prve podatke o broju Židova u Krapini i okolici nalazimo tek u popisu iz 1851. godine. Krapina se tada nalazila u sklopu Varaždinske županije, u kojoj je živjelo 944 Židova, a u kotaru Krapina samo njih 15. Krapina je i u sljedećim razdobljima spadala pod Varaždinsku županiju. Nekoliko godina kasnije, dolazi do blagog povećanja u broju jer su u popisu iz 1857. popisane 22 osobe. U sljedećih dvadeset godina u krapinski kotar došlo je do naglog useljavanja Židova pa je u popisu iz 1880. u krapinskom kotaru popisano 140 Židova, 1890. – 126, 1900. – 109 i 1910. – 98. U navedenom razdoblju od 1880. do 1910. u samoj Krapini 1880. nastanjeno je 99 Židova; 1890. ih je 65; 1900. ih je 67 i 1910. nastanjeno je 60 Židova. Uz Krapinu Židovi su u krapinskom kotaru popisani i u Macelju, Đurmancu, Cerju, Petrovskom, Gornjem Jesenju, Radoboju, Pretkovcu, Mihaljekovom Jareku, Ciglenici, Grdencima, Sv. Križu Začretju, Zaboku, Dolićima, Trebežu i Dubravi. U ovim mjestima uglavnom

su stanovale jedna do dvije obitelji koje su imale u vlasništvu trgovinu ili gostionicu. Smanjivanje broja Židova u Hrvatskom zagorju i u Krapini nastavilo se i u međuratnom razdoblju. Godine 1921. u krapinskom kotaru popisana su 84 Židova, a 1931. 59, u gradu Krapini ih je 1921. bilo 62, a deset godina kasnije (1931.) samo 33. Koji su uzroci ovom smanjenju broju Židova u Hrvatskom zagorju još nije poznato, međutim može se pretpostaviti da je to preseljenje iz manjih sredina u veće gradove (Zagreb) te smanjena ili gotovo nikakva nova useljavanja židovskog stanovništva na ove prostore. Budući da nisu imali vlastitu općinu, Židovi u Hrvatskom zagorju pa tako i krapinski potpadali su pod nadležnost Židovske općine u Varaždinu. Varaždinska židovska općina imala je svoje sjedište u Varaždinu i obuhvaćala je čitavo područje Varaždinske županije, grad Varaždin izuzev Ludbreškog kotara.

Nisu provedena detaljna istraživanja koje su sve židovske obitelji naseljavale Hrvatsko zagorje pa niti Krapinu. Prema matičnim knjigama Varaždinske židovske općine navode se sljedeće obitelji. Kao što

je već na početku rečeno jedna od prvih obitelji u Krapini je obitelj Farkaš, s time da je rodonačelnik Mavro Farkaš prema sjećanjima došao iz Galicije i u Krapini osnovao manju manufakturu. Njegov sin Vatroslav (Ignac) Farkaš bio je ugledan industrijalac (rod. u Krapini 1851. – Krapina, 1925.). Preuzeo je manufakturu oca koja kasnije postaje tvornica sapuna, svijeća i crnila za obuću. Vatroslav je Farkaš bio dugogodišnji krapinski i općinski zastupnik u obrtničkoj komori u Zagrebu, predsjednik dobrovoljnoga Vatrogasnog društva u Krapini i član ravnateljstva Krapinske štedionice te u Zagrebu od 1895. član savjetodavnog odbora Prve hrvatske štedionice i tijela Zemaljskog saveza hrvatsko-slavonskih industrijalaca. Uz Farkaše prve židovske obitelji u Krapini su i obitelj braće trgovaca Moritza i Jeana Sonnanberga, kao i obitelj trgovca Jakoba Spitzera koji će kasnije postati predstavnik moćne trgovačke obitelji izvoznika poljoprivrednih proizvoda. Šezdesetih godina 19. stoljeća u grad se doseljava obitelj trgovca Alberta Schwarzenberga te trgovca Leopolda Schwarza, a sedamdesetih obitelj trgovca Adolfa Barra (Bar), Wilhelma Goldberga te Nathana i Ignatza Weissa. Osamdesetih godina dolazi obitelj mesara Ignatza Schönwalda te trgovci Mavro Biller, Izidor Kohn, Josip Weiss(z) i Josip Deutsch kao i knjigovođa Jakob Kohn. Devedesetih godina se uz ove već navedene obitelji u Krapini se spominju trgovci Makso Gostl, potom Josip i sin Albert Gostl (oboje žive u Gornjem Jesenju) i nešto kasnije samostalni trgovac manufakturne robe Hinko Gostl. Početkom 20. stoljeća sedlarskim poslom bavio se Ignatz Biller, a brijač je bio Leopold Biller. Jedno vrijeme trgovinu su imali Milan, Leopold i Josip Anhalzer, a knjigovođe su bili Josip Kornfein i Ignatz Weiner, a na željezničkoj postaji kratkotrajno je radio mađarski Židov Arnold Balassa. Trgovac rabljenim stvarima odnosno staretinar bio je Šandor Pinter, pokućarac Mavro Biller, a pekar je početkom dvadesetog stoljeća bio Abraham Pinkas. Vjeroučitelji na

prijelazu stoljeća bili su otac i sin Josip i Sigmund Schey. Do početka Prvog svjetskog rata kao trgovci spominju se još: Jakob Singer, Julijo Hochsinger, Josip Klein. Jedan dio Kleinova, odnosno trgovac Benko Klein živio je u Dolić – Krapini. U Velikoj Vesi – Krapina živjela je obitelj Anhalcer/Anhalzer. U međuratnom razdoblju kao trgovci djelovali su Alois i Vjekoslav Gostl. U Krapini je živjela i trgovačka obitelj Schlossberger: Philipina/Filipina (1873. – 23. VI. 1930.), Šandor (1874. – 1941.) i sin Teodor (1901. – 1941.). Na području kotara Krapina do pred Drugi svjetski rat živjela je i obitelj Ljube Singera, trgovačkog pomoćnika iz Krapine. Tvornicu obuće u Krapini imala je židovska obitelj Roth iz Maribora čiji su članovi stanovali u Pregradi. Adolf Roth (1866. – 28. IV. 1937.) bio je vlasnik prve tvornice cipela u Krapini.

O svakodnevnom životu Židova u Krapini malo znamo. U većini slučajeva Židovi su se pokušavali uklopiti u hrvatsku sredinu asimilacijom ili prihvaćanjem određenih normi. Suživljavali bi se s hrvatskom sredinom tako da su postajali utemeljitelji ili članovi hrvatskih društava kao recimo: dobrotvornih, vatrogasnih društava, čitaonica Matice hrvatske ili članovi pjevačkih društva. Po zanimanjima prednjačili su u trgovini. Po mjestima Hrvatskog zagorja otvarali bi svoje trgovine ili gostionice i to uglavnom u samim centrima. Međutim, nalazimo ih i među poduzetnicima, liječnicima, ljekarnicima, odvjetnicima, umjetnicima. Sudjelovali su i u pokretanju nekih zagorskih manufaktura. Tako u Krapini posluje radionica kamenine u vlasništvu nekih plemića i krapinskih građana od kojih je jedan Moritz Sonnenberg. Zagrebački poduzetnici Židovi Pulzer i Samuel Moses zajedno s obitelji Sonnenberg bili su vlasnici rudnika u Radoboju.

Židovi iz Krapine bili su obiteljski ženidbenim vezama povezani s obiteljima koje su živjele u okolici:

Radoboju (obitelj Rendelli, Pollak), Gornjem Jesenju (obitelj Klein, Gostl), Krapinskim Toplicama (obitelj Graff) i Varaždinu (obitelj Moses, Schlesinger).

Prema dostupnim podacima Židovi koji su naseljavali Krapinu i njezinu okolicu dolazili su iz susjednih ugarskih županija (Mošonske, Željezne i dr.), odnosno iz mjesta: Čakovca, Güssinga (danas Austrija), Velike Kanjiže, Imrega/Brehov (danas Slovačka), Austerlitz (Moravska), Szombathelya, Tótkersztúra (Križevci u slovenskom Prekomurju), Murskog Središća, Mattersburga (Nagymartona) i drugdje.

Iako nisu imali vlastitu općinu, dolazio bi im u posjet varaždinski ili zagrebački rabin, a kao obrezatelj muške djece navodi se David Moses koji je živio u Krapini i koji je uz ovu dužnost obavljao i dužnost židovskog ritualnog mesara (šahtera). Kao obrezatelj se spominje i liječnik Sigmund Blümschein. Na groblju u Krapini su se prema dostupnim podacima počeli sahranjivati od 1878. godine te je prva sahranjena osoba bila Milan Blümschein, dijete staro 27 dana rođeno u Sv. Križu Začretju. Na krapinskom groblju nisu se sahranjivali samo Židovi iz Krapine već i iz susjednih mjesta i sela: Radoboja, Sopota kraj Pregrade, Pregrade, Cerja, Jesenja, Krapinskih Toplica, Cigrovca, Zlatara, Zaboka, Đurmanca i dr.

Do pred Drugi svjetski rat, kao što je već na početku rečeno, smanjuje se broj Židova pa u selima Hrvatskog zagorja Židova gotovo da nije bilo, osim u nekim manjim mjestima gdje su držali trgovinu (Krapina, Donja Stubica, Oroslavje, Ivanec, Pregrada, Varaždinske Toplice) i naravno Varaždinu. Nekoliko mjeseci nakon uspostave NDH, u travnju je objavljena Zakonska odredba o Židovima, a u kolovozu 1941. popisani su Židovi s područja Hrvatskog zagorja. Židovi su bili dužni nositi židovski znak na lijevoj strani prsiju i na lijevoj strani leđa. Znakovi za Židove izrađivali su se u Zagrebu i slani su u razna mjesta u NDH. U Hrvatsko zagorje židovske

oznake poslane su u Krapinu (30 komada) i Donju Stubicu (5 komada). Prva pritvaranja Židova u Hrvatskom zagorju izvršena su 4. kolovoza 1941. godine. Sljedećih su dana prvi Židovi s područja Krapine i Zagorja odvedeni u logor Gospić. Tada je odvedeno trideset i troje Židova koji su uglavnom bili liječnici, trgovci, činovnici, učitelji, studenti i kućanice. Dana 20. kolovoza 1941. veliki župan Velike župe Zagorje dobio je obavijest da su svi Židovi s krapinskog područja deportirani u logore i da na njihove posjede treba naseliti siromašne Zagorce. Isto tako država je Židovima, nakon što ih je poslala u logore, oduzela sve što su imali te ih likvidirala u koncentracijskim logorima Jasenovac, Stara Gradiška ili poslala u Auschwitz. Još u kasno ljeto 1943. ostalo je nešto Židova u Hrvatskom zagorju. Stanoviti broj kako varaždinskih Židova, tako i zagorskih, uspio se spasiti. U početku barem privremeno, pozivajući se mješoviti brak ili bi prešli na katoličku vjeru, no na kraju bi i oni stradali. Od

preživjelih Židova najviše su se spasili odlaskom u partizane. U Holokaustu s područja Krapine stradalo je prema procjeni dvadeset i dvoje Židova, iako se u nekim bazama navodi nešto veća brojka. To su pojedinci koji su ili bili rođeni ili bili nastanjeni u Krapini, a oni su: Milan i Robert Farkaš (živjeli u Zagrebu); Helena, Paulina, Natalija i Ruža Gostl iz Krapine, Gizela, Leopold i Vladimir Anhalzer iz Velike Vesi – Krapina, braća Zvonko i Branko Hochsinger, Ivan, Josipa, Josip, Ljudevit Klein (dio živio u Krapini dio u Dolić – Krapini), Zdenko Roth (živio u Zagrebu), Ivan Lowy, Ljudevit Silberman, Jakob, Jelica, Ljuba i Nino Singer, Šandor i Teodor Schlossberg i Josip Kraus.

U Holokaustu Židovska općina u Varaždinu gotovo da je nestala. Ono malo Židova što je preživjelo preselilo se u Zagreb ili dalje širom Hrvatske ili su se iselili u novostvorenu državu Izrael, tako da danas skoro da i nema Židova, a u potpunosti su do devedesetih godina 20. stoljeća iščezli iz Hrvatskog zagorja (vidi popis 2001.). U Krapini su 1971. bila popisana trojica, a nakon toga više nijedan. Što na kraju reći? Za razliku od Slavonije i Srijema koji su prednjačili po broju Židova, Hrvatsko zagorje se ne može pohvaliti njihovom brojnošću. Uz Varaždin koji je slučaj za sebe, nigdje drugdje u Hrvatskom zagorju nije osnovana židovska općina, već su židovske obitelji iz Zagorja svoj vjerski život održavale u zagrebačkoj ili u varaždinskoj židovskoj općini. Židovi se detaljnije mogu pratiti u Hrvatskom zagorju od 1880., 1890. godine, da bi svoj vrhunac doživjele do razdoblja izbijanja Prvoga svjetskog rata, a u međuratnom razdoblju doživljavaju stagnaciju te se sele u veće gradove ili se u potpunosti iseljavaju iz Hrvatske. Holokaust je prekinuo život zagorskih židovskih zajednica te one nisu više obnovljene. Budući da kasnimo s istraživanjima o prošlosti Židova u Hrvatskom zagorju, o njima doznajemo samo na osnovi arhivske građe, novina i nadgrobnih spomenika.

